

TOMAS KAVALIAUSKAS

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva
Vytautas Magnus University, Lithuania

RUSIJOS POLITINIŲ DISKURSŲ PRIEŠTARINGUMAI: FILOSOFINĖ DISKURSO ANALIZĖ

The Contradictions of Russia's Political Discourses:
Philosophical Discourse Analyses

SUMMARY

The article analyses three Russian discourses that are of a propagandistic type: the Victory Day, Tsar-Russia, and Russian Idea discourse. These discourses are compared in search for their contradictions. The author also pays attention to the overlapping meanings in these discourses. For the purpose of discourse analysis a philosophical method is applied. It integrates such terminology as discourse closure, rejection of meanings, objectivity as ideologically constructed reality, the will to truth. Also the perspective of cultural studies is used. The Russian cultural perspective is explained. Eclectic symbols of ideologically contradictory meanings reflect contradictions and paradoxes of the Russian political discourse. The ideologists of contemporary Russia do ignore such logical contradictions in the discourses; rather they selectively manipulate with the different meanings.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojamos trys Rusijos propagandinio pobūdžio diskursai: Pergalės dienos diskursas, carinės-ortodoksinės Rusijos diskursas ir Rusiškosios idėjos diskursas. Šie diskursai yra lyginami pabrėžiant jų prieštaringumus. Tačiau atsižvelgiama ir į jų prasmių sutapimus, pavyzdžiui, dėl mesianizmo. Diskursų analizei atlikti naudojamos filosofinės diskurso analizės metodika, integruojami tokie terminai kaip diskurso uždarymas, prasmių atmetimas, objektyvumas kaip ideologiškai sukonstruota tikrovė, valia tiesai. Taip pat pasitelkiama kultūrologinė prieiga, aiškina rusiškoji kultūrinė perspektyva. Eklektiška ideologiškai prieštarinių simbolių sumaištis atspindi Rusijos politinių diskursų prieštaringumus bei paradoksus. Šiandieninės Rusijos propagandos ideologai nepaiso loginių skirtingų diskursų prieštaravimų, selektyviai manipuliuoja skirtingomis jų prasmėmis.

RAKTAŽODŽIAI: diskursas, propaganda, Rusija, Baltijos šalys, prasmės, objektyvumas, ideologija.

KEY WORDS: discourse, propaganda, Russia, Baltic States, meanings, objectivity, ideology.

IŽANGINIS ŽODIS

Šiame straipsnyje bus analizuojami keli skirtingi Rusijos politiniai diskursai ir su jais susiję simboliai. Politiniai diskursai yra propagandinio pobūdžio, todėl svarbu apsibrėžti, kaip traktuosime propagandą.

Propaganda (lot. *propago* – skleidžiu, platinu) yra viešas, instituciskai reglamentuotas, tinklinis, pasikartojantis masių ar socialinių grupių įtikinėjimas. Jis yra susijęs su specialiu mąstymo formų konstravimu, ideologinių suvokimo ir vaizduotės schemų indoktrinacija, emocijų ir jausmų stimuliavimu ir valdymu. Propaganda tai pasiekia kurdamą patrauklias kalbas, paveikslus, devizus (angl. *slogan*), eilėraščius, skulptūras, kino filmus, mokomąją literatūrą, architektūrinę ir programinę aplinką. <...> Svarbiausi propagandos veiklos orientyrai yra: instituciskai kontroliuojamas ir konstruojamas mąstymas, visuomeninė tapatybė ir manipuluojama nuomonė, kontroliuojamas elgesys (Mažeikis, 2010: 19).

Rusijos Antrojo pasaulinio karo politinis diskursas, kuris bus analizuojamas ir lyginamas su kitais, tiek sovietmečiu, tiek šių dienų Rusijoje siekia kaip tik tokių propagandos tikslų: stimuliuoti emo-

cijas ir konstruoti mąstymą taip, kad būtų tikima politiniu sovietinės armijos sakralumu išvaduojant (vartojant šio diskurso žodyną) Rytų Europą nuo fašistinės Vokietijos. 1945 m. gegužės 9-oji Baltijos šalyse vertinama radikaliai kitaip: čia sovietinė Raudonoji armija traktuojama kaip okupacinė, taigi nusikalstama. Žvelgiant iš Rusijos perspektyvos, Pergalės diena simbolizuoja išvadavimą nuo fašistinės Vokietijos blegio, o žiūrint iš Baltijos šalių (Estijos, Latvijos, Lietuvos) perspektyvos – ši diena simbolizuoja komunistinės Sovietų Sąjungos okupaciją.

Tačiau net pačioje Rusijoje egzistuoja antibolševikinės, antiraudonosios armijos diskursas – jį galima pavadinti carinės Rusijos diskursu. Šie du diskursai oponuoja vienas kitam sukurdami politinių diskursų įtampas, prieštaravimus. Skirtingi, ideologiškai prieštaringi simboliai Rusijoje eklektiškai įvardijami kaip architektūros ornamentika. Egzistuoja dar kitas – Rusiškosios idėjos, arba Eurazijiečių judėjimo, diskursas. Jis idėjiškai artimesnis Pergalės dienos diskursui, nes jie abu pretenduoja į mesianistinę užduotį kurti panslaviškąją civilizaciją.

APSIBRĖŽIANT DISKURSO ANALIZĘ

Diskursas šiame straipsnyje bus traktuojamas kaip kitų prasmų ir galimybių susiaurinimas. Tas galimybes, kurias diskursas atmeta, Laclau ir Mouffe pavadino diskursyviu lauku. Prasmės, kurias turi kiekvienas kalbinis ženklas kituose diskursuose, yra atmetamos siekiant išsaugoti esamo diskurso prasmės

vienovę. Anot Laclau ir Mouffe, diskursyvumo laukas suprantamas kaip tai, kas yra anapus diskurso, t. y. visa, ką diskursas atmeta (Jorgensen & Phillips 2002). Diskursas uždaromas, taip bent laikinai apsaugomas nuo prasmų kitimo. Kitas svarbus terminas analizuojant diskursą – „objektyvumas“. Šis terminas

apgaulingas, nes šioje teorijoje kaip tik ir teigiama, kad objektyvumo nėra, nes diskursas yra atsitiktinis, priklausomas nuo laikinai nusistovinčių prasmų, kurios visuomet gali pasikeisti. Todėl „objektyvumas“ yra ideologinis (ten pat). Kitaip tariant, toji socialinė ir politinė tikrovė, kurią mes traktuojame kaip „objektyviai“ egzistuojančią, yra atsitiktinė dėl prigijusių prasmų diskurse, bylojančiame apie tą tikrovę. Kai diskursas nebebus uždaras kitoms prasmėms iš anapus esančio diskursyvaus lauko, pasikeis objektyvumo supratimas.

Tad logiška, kad ir galios koncepcija yra susieta su politika ir aptarta objektyvumo prasme. Taip suprantama galia panaši į M. Foucault galios sampratą, kada diskursai tarpusavyje konkuruoja, bet dominuoja tas, kuris turi politinį palaikymą, didesnę galią. Dėl to svarbu suprasti Foucault terminą „valia tiesai“, kai tam tikro, dominuojančio, diskurso tiesa primetama, o kitas diskursas, išpažįstantis kitokią tiesą, tačiau neturintis deramos institucinės atramos, prisleigiamas.

Valia tiesai, kaip ir kitos pašalinimo sistemos, turi institucinę atramą, ją stiprina ir kartu atgamina išstisus praktikų sluoksnis – pedagogika, žinoma, knygų leidybos, bibliotekų sistema, kadaise – mokslininkų draugijos, o šiandien – laboratorijos. <...> Galop, man rodos, ši institucijų remiama ir jų pasiskirstyta valia tiesai yra linkusi – vis dar kalbu apie mūsų visuomenę – lyg ir slėgti kitus diskursus bei primesti jiems savo galią (Foucault 1998: 12–13).

Tad visuomenė „gauna“ dominuojančią, atrinktą diskursą, nes jis atitinka rei-

kalavimus, tam tikrą discipliną. Kitoje vietoje Foucault teigia:

Aš manau, jog kiekviena visuomenė kontroliuoja, daro atranką, organizuoja ir perskirsto diskurso gamybą... Tokioje visuomenėje kaip mūsų, be abejo, žinomos pašalinimo procedūros. Akivaizdžiausia ir įprasčiausia yra draudimas. Gerai žinome, kad ne viską galima sakyti, kad nevalia kalbėti apie viską bet kokiomis aplinkybėmis ir kad galiausiai ne kiekvienas gali kalbėti, kas tik šauna į galvą. <...> Kad ir kaip diskursas stengtųsi atrodyti nelabai reikšmingas, jam taikomi draudimai labai anksti ir labai greitai atskleidžia jo ryšį su troškimu ir valdžia (Foucault 1998: 7–8).

Tokia galios samprata diskurso analizėje jaučiama ir Laclau bei Mouffe teorijoje – jiems galia yra tai, kas sukuria socialumą, vadinamąjį *the social*. Ir štai, remiantis Foucault, pasakytume, kad diskursas, perėjęs atranką, atlaikęs politinės institucijos pašalinimo procedūrą, priėmęs diegiamą valią tiesai, mums pateikia tokį socialinės tikrovės supratimą, kurį mes laikome objektyviu. O juk šis objektyvumas, kaip kintamas, sunyks, kai diskursas transformuosis, įsileidęs į diskursyvaus lauko „talpyklą“ kitas, kadai atmetas prasmes.

Taikant filosofinę diskurso analizę, bus operuojama šiais terminais: „atmetimas“ (kai diskursas atmeta kitas prasmes), „uždarymas“ (kai diskursas uždarymas, taip apsaugomas nuo kitų prasmų), „diskursyvusis laukas“ (kai diskursui nepriimtinos prasmės paliekamos už jo ribų), „objektyvumas“ (diskurso sukonstruotas socialinės ir politinės tikrovės suvokimas).

RUSIJOS POLITINIŲ DISKURŠŲ PRIEŠTARINGUMAI

Antrojo pasaulinio karo prasmė Rusijos Federacijoje ir sovietmečiu Sovietų Sąjungoje nepakito žlugus komunistiniam režimui. Atkūrusių nepriklausomybę Baltijos šalių – Estijos, Latvijos, Lietuvos – valstybiniame diskurse Antrojo pasaulinio karo pabaiga ženklina okupaciją ar net ją pratęsia, jeigu turėsime omenyje 1939 m. Ribentropo–Molotovo susitarimą, o Rusijos diskurse Ant-rasis pasaulinis karas ir toliau ženklina mesianistinį Europos išvadavimą. Rusijos politinis diskursas, kuriame kalbama tiek apie herojišką pergalę per Antrąjį pasaulinį karą, tiek apie politinę Raudonosios armijos misiją išvaduoti Rytų Europą nuo fašistinio blogio, pozityviai nušviečia ir tolesnį sovietmetį – po pergalės tęsiamas Sovietų Sąjungos valstybingumas. Pasitelkiant propagandą skelbiama apie didvyriškumą kare ginant komunistinę ideologiją ir „tarybinę liaudį“. Antrojo pasaulinio karo pergalės kontekste stipriau propagandiškai formuojamas simbolinis mąstymas: karo veteranai su medaliais ir militaristiniai paradai ne tik pateikia panoraminį vaizdą, bet ir žadina patriotinius jausmus.

Anot Rusijos sociologo Levo Gudkovo, „Pergalės diena netapo gedulingu mirusiųjų, žmogaus kančios ir materialinio suniokojimo paminėjimu. Ši diena iš tiesų ėmė reikšti Sovietų armijos triumfą prieš hitlerinę Vokietiją. Rusai šios pergalės prasmę priskiria vien tik sau; ši Pergalės diena turi prasmę tik rusiškame kontekste“ (Gudkov 2005: 7). Toks politinis diskursas *uždaromas* kaip užbaigtas, kitokias prasmes nustumiant į diskursinį lauką. Propagandinė Rusijos politinių institucijų *valia tiesai*, kalbant

Foucault terminija, suteikia reikiamą galią tokiam diskursui dominuoti, atsverti alternatyvų Baltijos šalių diskursą, kuriame Gegužės 9-osios pergalės diena reiškia okupaciją. Rusijos politinis diskursas atmeta šią prasmę siekdamas įtvirtinti išvadavimo *objektyvumą* anksčiau aptarta prasme.

Šioje vietoje galime pažymėti, kad „objektyvumas“ prieštarauja pats sau, nes, remiantis diskurso teorija, objektyvumas yra sukonstruotas. Tad ir Pergalės dienos diskurso objektyvumas yra konstruktas įtvirtinti propagandinę galią, rusiškąją valią tiesai, skelbti tam tikrą Europos išganymo nuo blogio doktriną. Neatsitiktinai šis diskursas *atmeta* tokius diskursus kaip sovietinių karių karo nusikaltimai, kurie apima ir seksualinę prievartą, kultūrinį kario „išvaduotojo“ barbariškumą; tačiau būdamas uždaras, šis diskursas saugo kario „išvaduotojo“, dažnai Aliošos vardu, politinį-kultūrinį šventumą.

Tokią diskurso analizę būtina papildyti ir kultūrologiniu požiūriu. Antrasis pasaulinis karas Rusijos kultūroje užėmė ypatingą vietą tiek sovietmečiu, tiek žlugus Sovietų Sąjungai. Su šiuo karu susiję monumentai, skulptūros, kino filmai, pedagoginiai tekstai ne tik atitinka propagandinius tikslus, bet ir jie turėtų būti suprasti kaip neatsiejama bei rusams sava kultūros dalis. Jau Vilniaus Žaliojo tilto skulptūros sukėlė visuomenės diskusijas, intelektualų susipriešinimą – palikti ar nuimti. O Rusijos visuomenė, didmiesčių urbanistinėje aplinkoje matydama su karu susijusias skulptūras ar sovietinius simbolius, traktuoja juos kaip natūralų politinį-kultūrinį paveldą. Bal-

tijos šalyse sovietinė simbolika provokuoja diskusijas, viešai ją demonstruojant galima sulaukti net teisinės atsakomybės, o Rusijoje tokia simbolika yra kultūriškai asimiliuota, tapusi simbolinio mąstymo dalimi. Tai, kad Rusijos didmiesčiuose apstu ideologiškai prieštarinčių simbolių – religinių, carinių, bolševikinių, – reiškia, kad egzistuoja kiti prieštaraujantys politiniai diskursai, o ne tai, kad Pergalės dienos diskursas išsileidžia kitokias prasmes bei simbolius. Šis diskursas yra *uždaras*, siekiantis propagandinio tikslo kurti atmintį apie herojišką sovietinį paveldą.

Politinis-kultūrinis sakralumas ir šventvagiškumas išryškėjo Taline 2007 m., kada paminklas Alioša, dar vadinamas Bronziniu kariu, skirtas rusų kariui kaip Estijos išvaduotojui, turėjo būti iškeldintas iš miesto centro į užmiestyje esančias kapines. Dokumentinis filmas „Alioša“ parodo Estijos rusų ritualus prie šio paminklo ir Estijos estų pasipiktinimą, kad sostinės centre pagerbiamas okupanto simbolis (Muhu 2008). Tai, kas Estijos rusui yra politiškai-kultūriškai sakralu, visai kitaip atrodo Estijos estui. Žvelgiant iš vienos perspektyvos, šventvagiška piktintis Aliošos paminklo politine prasme, nes Gegužės 9-oji yra tapusi kultūrine Estijos ruso tapatybės dalimi, o žiūrint iš kitos perspektyvos, šventvagiška gerbti ir netgi palikti okupacinės kariuomenės atminimui skirtą monumentą, nes Gegužės 9-oji nėra Estijos esto tapatybės dalis. Tokie priešingumai, radikaliai skirtingos sampratos, kas yra sakralu ir šventvagiška sovietinio paveldo atžvilgiu, išryškėja Baltijos šalyse, bet ne Rusijoje.

Gegužės 9-osios diskurso tolygumas gali suklaidinti, paskatinti manyti, kad

ir viso Rusijos sovietinio paveldo politinis diskursas yra tolygus bei nuoseklus. Yra atvirkščiai. Andrejus Novikovas-Lanskojus pažymėjo:

Kitaip nei Pergalės diena, kurią švenčia visa tauta, požiūris į revoliuciją tautą padalijo pusiau. Net antraeiliai klausimai, pavyzdžiui, „ar Lenino kūnas turėtų būti pašalintas iš mauzoliejaus ir palaidotas pagal jo valią?“, bet kurioje draugijoje gali sukelti karštas diskusijas. Visuomet esama tokių, kurie į tai žiūri kaip į socialistinių laisvės, lygybės ir teisingumo idėjų simbolį, ir tokių, kuriems jau pats kūno buvimas reiškia nenutrūkusį ryšį su monstro sovietine praeitimi. Jau nekalbant apie sudėtingesnius klausimus, kaip požiūris į carą, į bolševikų terorą, pilietinę karą ir t. t. Šiandien vyksta didelė ideologinių simbolių ir monumentų eklektinė sumaištis. Sankt Peterburgas yra Leningrado apskrities sostinė, o pastatų fasaduose sovietinės raudonos pentagramos bei kūjis ir pjautuvus susipynę su ereliais bei krikščioniškais kryžiais; po filmo apie bolševikų herojus laukite serialo apie bolševikų nužudytą šventą Romanovų šeimą. Vienintelis regimas judėjimas norint įveikti susiskaldymą yra Rusijos Ortodoksų bažnyčioje, kuri liturgiškai ir organizacine veikla iš naujo susijungė su emigracine Rusijos Ortodoksų bažnyčia – po dešimtmečius trukusios kontroversijos, nes egzilio cerkvė kaltino Maskvos patriarchatą kolaboravus su „šėtonišku“ komunistiniu režimu (Novikovas-Lanskojus & Kavaliauskas 2018).

Kaip matyti, Pergalės dienos diskursas išsaugo savo prasmes ir simbolius, tačiau kituose politiniuose diskursuose simboliai eklektiškai vienas kitam prieštarauja ir prasmės yra paradoksalios. Tai iliustruoja rusų filmas „Admirolas“. Tai nėra vien tik „filmus“. Pradžioje rodytas

kaip serialas, vėliau padarytas kaip vientasis filmas atliko savo propagandinį vaidmenį kuriant antibolševikinės „carinės-ortodoksinės-Rusijos“ diskursą. Šiame filme romantizuojami baltagvardiečiai, ypač admiras Kolčiakas, o Raudonoji armija parodoma kaip barbarų armija, kuri griauja aristokratiškąjį paveldą, niokoja ortodoksų cerkvę, religiją, žudo aukštos kultūros žmones.

Svarbu pažymėti, kad Raudonoji armija yra neatsiejama Gegužės 9-osios, kaip Pergalės dienos, diskurso dalis, tad rodomas šios armijos barbariškumas carinės-ortodoksinės-Rusijos diskurse atskleidžia radikaliai skirtingas, atmetančias viena kitą, prasmes. Šie du diskursai, kuriantys skirtingas objektyvaus pasaulio versijas ir taip prisidedantys prie propagandinės sovietmečio atminties formavimo, orientuojasi į priešingus tikslus: Pergalės dienos diskursas, kuris, be kita ko, yra iš esmės ir ateistinis, šlovina didvyriškumą be Dievo ir religijos, ideologiškai legitimuodamas sovietmetį, o carinės-ortodoksinės-Rusijos diskursas, niekinantis raudonarmiečius, šlovina priešingus idealus – admiras Kolčiakas meldžiasi, cituoja Šventą Raštą, taip parodant, kad religingumas yra šio diskurso sudedamoji dalis.

Nors Raudonoji armija filme „Admiras“ rodoma iki Antrojo pasaulinio karo, vis dėlto jos ir bolševikinės kultūros demonizavimas iš carinės Rusijos perspektyvos rodo, kad šiandieninės Rusijos politiniai diskursai siunčia skirtingas propagandines prasmes, skirtingai konstruoja Rusijos tapatybę istorinės atminties pagrindu. Pergalės dienos diskursas propagandiškai konstruoja teigiamą sovietinio paveldo atmintį, pabrėžiant, kad buvo apginta „tarybų liaudis“

ir komunistinė ideologija, taip pat išvaduota Rytų Vidurio Europa, o carinės Rusijos diskursas, kaip idėjiškai monarchinis ir antikomunistinis, taigi ir religinis, propagandiškai dekonstruoja pačios Sovietų Sąjungos paskirtį nuo pat jos atsiradimo. Skirtingas pilietinio Rusijos karo tarp baltagvardiečių ir raudonarmiečių traktavimas įvairiuose diskursuose rodo, kad Rusijos politiniai diskursai savo propaganda yra priešaringi. Tai taip pat liečia ir simbolius. Kaip minėta, dabartinėje Rusijoje abiejų šių diskursų kultūriniai ir politiniai simboliai susipina: „pastatų fasaduose sovietinės raudonos pentagramos bei kūjis ir pjautuvus susipynę su ereliais bei krikščioniškais kryžiais“ (ten pat). Tad galima teigti, kad Rusijos politiniai diskursai yra priešaringi ir paradoksalūs.

Lyginant propagandinius diskursus reikia įtraukti ir Rusiškosios idėjos diskursą, kuris kalba apie slaviškosios civilizacijos misiją atsverti Vakarų Europos kultūrą. Galime kelti hipotezę, ar dėl savo mesianizmo Rusiškosios idėjos diskursas yra artimesnis Pergalės dienos diskursui negu carinės Rusijos diskursui, turint omenyje tai, kad Pergalės dienos diskursas pateikia Europos išvadavimą nuo fašizmo kaip savo rusiškąją *valią tiesai*, išvadavimo mesianistinę programą, o Rusiškosios idėjos diskursas pateikia Europos išvadavimą nuo jos racionaliaraus utilitaristinio bedvasiškumo kaip savo slaviškosios civilizacijos *valią tiesai*, taip pat kaip išvadavimo mesianistinę programą. Pastaroji nėra militaristinė, o civilizacinio pobūdžio, tuo tarpu Pergalės dienos mesianistinė programa militaristinė, kasmet minima kariniu paradu ir tarnauja Rusijos tapatybės sutvirtinimui.

Rusiškosios idėjos diskurso pagrindus galime rasti jau XIX a. Dostojevskio kūryboje, išaukštinančioje slaviškąją ortodoksinę civilizaciją. Jo kūryboje Romos Bažnyčia atspindi bendrą Vakarų Europos dvasinį nuopuolį, o Rusija – kaip išsaugojusi dvasią bei Ortodoksų bažnyčios sakralumą. Dostojevskio romane *Broliai Karamazovai* randame legendą apie Didįjį inkvizitorių, kuris veikia prieš Kristų Romos, taigi Vakarų Europos civilizacijos, vardu. Romano personažas Ivanas Karamazovas pasakoja Didžiojo inkvizitoriaus legendą, kurioje atsiskleidžia ir paties Dostojevskio Romos Bažnyčios metafizinė kritika, teigiant, kad ši, vadovaujama Didžiojo inkvizitoriaus, yra su Šetonu¹; tai atspindi Rusiškiosios idėjos filosofiją, kad ne Vakarų Europoje, o Rusijoje reikia ieškoti Dievo ir dvasingumo, Rusija – *dievanešė*. Tai ne atsitiktinumai, o gilesnės Rusiškiosios idėjos filosofija, kurią XIX a. plėtojo Rusijos filosofas Vladimiras Solovjovas, paveikęs Dostojevskio kūrybą. Kiek vėliau, tarp 1920–1929 m., Rusijos intelektualai, tiek pačioje Rusijoje, tiek už jos ribų, išplėtojo Eurazijos geopolitinę filosofiją analizuodami Rusiškiosios idėjos vaidmenį pasaulio istorijoje. Anot jų, Rusija turėtų tapti Eurazijos valstybe ir mesti iššūkį Vakarų Europos politinei bei kultūrinei hegemonijai, atsverdama šią Ortodoksų cerkvės ir slaviškojo pasaulio dvasingumą (Kavaliauskas 2014). Solovjovo ir Dostojevskio dvasia XIX a. Konstantinas Leontjevas kritikavo besielę Vakarų Europos utilitarizmo etiką, taip tinkančią pragmatiškai Vakarų Europos ekonomikai, o vėliau, XX a., Solženytcinas atkartojęs šias idėjas – jis netgi pavadintas Konstantino Leontjevo reinkarnacija. „Solženytcinas, Leontjevo reinkarnacija, tęsdamas slavo-

filišką Rusijos idėją, teigė, kad Rusija negali būti kuo nors kitu kaip ortodoksinė monarchija“ (Yanov 1998: 247).

Toks Rusiškiosios idėjos diskursas, viena vertus, yra artimas Pergalės dienos diskursui dėl „išganymo“ mesianistinės programos, kita vertus, pratęsia carinės Rusijos diskursą. Antai šiandieninė Kremliaus propaganda skelbia apie Rusiškąją pasaulį (*Ruskij mir*) už Rusijos ribų, nurodo įvairias buvusios Sovietų Sąjungos „išvadotas“ šalis, siūlo vienyti rusakalbius ir netgi juos apginti. Putinas savo ištartą sparnuotą frazę, kad Sovietų Sąjungos žlugimas yra didžiausia XX a. katastrofa, paaiškino, sakydamas, kad dėl to žlugimo už šiandieninės Rusijos ribų atsidūrė rusakalbiai, neturintys savo teisių, paminėdamas Estiją, turėdamas omenyje ir visas Baltijos šalis. Matyti, kad Rusiškojo pasaulio propagandai priimtinas Rusiškiosios idėjos diskursas, o įžymusis Putino ir Solženytcino susitikimas, Solženytcinui tikint, kad Rusija turi būti ortodoksinė monarchija, susisieja su carinės Rusijos diskursu. Kita vertus, Pergalės dienos diskursas susyja su Rusiškiosios idėjos diskursu, nes jie abu pretenduoja į Rusijos mesianizmą: Pergalės dienos diskurse kalbama apie tai, kaip Rusija išvadavo nuo fašistinės Vokietijos, taigi atliko misiją, o Rusiškiosios idėjos diskurse kalbama apie tai, kad reikia įtvirtinti geopolitinę slaviškąją civilizaciją kaip atsvarą Vakarų Europai, o tai būtų ir savo slaviškojo pasaulio, kaip su-konstruotos *objektyvios* tikrovės įtvirtinimas.

Georgijus Florovskis, Nikolajus Trubeckojus, Piotras Savickis, Levas Karsavinas, aistringai diskutuodami apie civilizacines Eurazijos ribas, įtraukė į ją ir Baltijos šalis, priešingai negu Hunting-

tonas 1990 m., nors 1920 m. Baltijos šalys irgi buvo ką tik atsiskyrusios nuo imperinės Rusijos. Kad Estija, Latvija, Lietuva yra nepriklausomos, eurazininkai laikė geopolitine anomalija, niekinamai vadino jas „trimis sagutėmis“ (Martinkus 2013). Tačiau antruoju rusiškosios minties etapu šią „anomaliją“ eurazininkai jau priskyrė lotyniškai krikščioniškai civilizacijai. „Trys sagutės“ yra, pasak jų, geopolitiškai patologiškos, todėl laikytinos *persona non grata*, nes trukdo politinei Eurazijos vienybei (ten pat).

Matyti, kad Rusiškosios idėjos diskursas yra prieštaringas apmąstant geopolitines ribas, vienu metu jis nenori įsileisti Baltijos šalių kaip svetimkūnio, kaip civilizacinio Kito, o kitu atveju nori apglėbti ir imperiškai integruoti. „Trijų sagučių“ anomalija diskurso analizėje gali būti traktuojama kaip tai, kas turėtų likti diskursyviame Eurazijos geopolitinės filosofijos lauke, bet ne pačiame jo diskurse, nes Baltijos šalys, kaip *persona non grata*, neatitinka slaviškojo pasaulio prasmų. Kitoje interpretacijoje teigiama atvirkščiai: Baltijos šalyse turėtų likti Eurazijos ribose kaip civilizaciškai klaidingai atsiskyrusios nuo Rusijos imperijos. Pastarasis variantas rodo, kad Rusiškosios idėjos diskursas sutampa tiek su

carinės-Rusijos, tiek su Pergalės dienos diskursais – visi trys pretenduoja apimti Baltijos šalių teritoriją per geopolitinės filosofijos prizmę.

Šioje vietoje galima teigti, kad jeigu Rusijos politiniai diskursai dažnai prieštarauja vienas kitam Rusijos istorijos ir jos tapatybės atžvilgiu, tai Baltijos šalių istorijos ir tapatybės atžvilgiu jų propagandinės prasmės gali susisieti kaip slaviškojo mesianizmo *valia tiesai*.

Gintautas Mažeikis Rusijos prieštarigumus ir paradoksalius reziumavo atkreipdamas dėmesį į tai, kad logiškai mąstant, Rusiškasis pasaulis ir Eurazijos koncepcija neturėtų derėti, tačiau ideologai, siekdami propagandinių tikslų, prieštarigumus ignoruoja. G. Mažeikis rašo:

Naujoji konservatyvizmo ideologija, kurią skelbia Kremlius, bando suderinti daugelį dalykų: monarchiją, Euraziją, bolševizmą, laisvąją rinką, rusų pasaulį... Pavyzdžiui, „Ruskij mir“ idėja logiškai niekaip nederi su Eurazija, nes tai reiškia daugelio Azijos, Sibiro, Europinės Rusijos tautybių vienovę. Tačiau Kremliaus pasakojimų ideologams tai nėra motais, lygiai kaip ir rusų tikintieji kartais garbina šventųjų Lenino ar Stalino ikonas. Manipuliacija ir stichinė vaizduotė žengia koja į koja (Mažeikis 2019).

IŠVADOS

Carinės-ortodoksinės-Rusijos diskursas, kaip antibolševikinės ir antiraudonosios armijos diskursas, siejasi ortodoksinės monarchijos civilizacinėmis prasmėmis su Rusiškosios idėjos diskursu, ypač Solženytcino slavofiliškoje perspektyvoje. Tuo tarpu Pergalės dienos ir carinės-Rusijos diskursai vienas kitam opo-

nuoja dėl bolševikinės revoliucijos ir komunistinės ideologijos prasmų sukurdami politinių diskursų įtampas, prieštarigumus bei paradoksalius.

Rusiškosios idėjos kaip geopolitinės Eurazijos filosofijos diskursas, viena vertus, yra artimas Pergalės dienos diskursui, nes pretenduoja į civilizacinį mesi-

anizmą, kita vertus, pratęsia carinės-Rusijos diskursą. Remiantis diskurso analizės metodika, galima abejoti, ar šie diskursai yra uždari, ar, veikiami tarpusavio santykio, jie nesitransformuoja integruodami papildomas prasmes, kad ir paradoksaliai, lydimas eklektiškos simbolikos.

Rusijos politiniai diskursai dažnai prieštarauja vienas kitam Rusijos istorijos ir jos tapatybės atžvilgiu, o jei sutam-

pa – tai paradoksaliai, Baltijos šalių istorijos ir tapatybės atžvilgiu jų propagandinės prasmės gali susisieti kaip slaviškojo mesianizmo *valia tiesai*.

Šiandieninės Rusijos propagandos ideologai nepaiso loginių skirtingų diskursų prieštaravimų, selektyviai manipuliuoja skirtingomis jų prasmėmis.

Eklektiška ideologiškai prieštaringų simbolių sumaištis atspindi diskursų prieštaringumus bei paradoksalumus.

Literatūra

- Gudkov Lev. 2005 *The fetters of victory: How the war provides Russia with its identity*. Eurozine. Prieiga per internetą: <http://www.eurozine.com/pdf/2005-05-03-gudkov-en.pdf> [žiūrėta 2005 12 12]
- Foucault Michel. 1998. *Diskurso tvarka*. Vilnius: Baltos lankos.
- Jorgensen Marianne and Phillips Louise J. 2002. *Discourse Analyses as Theory and Method*. SAGE Publications.
- Kavaliauskas Tomas. 2014. Rusija pirmyn į praeitį, Ukraina – atgal į ateitį. *Kultūros barai* 3.
- Novikovas-Lanskojus Andrejus & Kavaliauskas Tomas. 2018. Apie Rusijos literatūrą ir ideologinius simbolius. *Literatūra ir menas*.
- Maceina Antanas. 1990. *Raštai*. T. III. Vilnius: Mintis.

- Martinkus Andrius. 2013. Соблазн могущества: Трансформация „Русской идеи“ в философии „классического“ евразийства (1920–1929)“, Москва, Direct-Media.
- Mažeikis Gintautas. 2010. *Propaganda ir simbolinis mąstymas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Mažeikis Gintautas & Kavaliauskas Tomas. 2019. Rusija anapus didžiųjų pasakojimų, arba kodėl Peterburgas yra imperinis, o Maskva – carinė. *Kultūros barai* 3.
- Muhu Meelis. 2008. Dokumentinis filmas *Alyosha* [Alioša].
- Yanov Aleksandr. 1988. *Russian idea and the year 2000*. New York, Liberty Publishing House.

Nuorodos

¹ Šioje vietoje autorius nesutinka su A. Maceinos Didžiojo inkvizitoriaus legendos interpretacija, kurioje teigiama, kad Didysis inkvizitorius yra „ne Romos Bažnyčios atstovas, bet atstovas jo, vadinas, anos dykumų dvasios; atstovas žmogiškojo prado, pasidavusio trims gundymams ir tuo pačiu nutolusio ir nuo Kristus ir nuo jo įsteigtos Bažnyčios“ (Maceina 1990: 63). Autoriaus įsitikinimu, Dostojevskio Didžiojo inkvizitoriaus idėja – tai Solovjovo Antikristo idėja. Šia literatūrine priemone rašytojas norėjo išskleisti filosofinę mintį, kad „dykumų dvasia“, taigi Šėtonas, Kristaus vardu veikia per pačią Romos bažnyčią. A. Maceina, kuris taip pat yra parašęs kitą veikalą, skirtą Solovjovo filosofijai, – „Niekšybės pa-

slaptis“, turėjo suprasti šią koncepciją, tačiau galbūt sutrukdė faktas, kad Solovjovas atsivertė į katalikybę, Maskvos Lurdo koplyčioje priėmė Komuniją, sukalbėjo katalikų Credo. Tačiau pats Maceina rašo apie Solovjovo satanokratijos koncepciją, kai politika susijungia su religija, valdžia ir bažnyčia suplakama. Taip ir yra Didžiojo inkvizitoriaus atveju, kuris veikia kaip popiežius. Juk pats Maceina rašo: „Solovjovas aprašo religijos susijungimą su politika Apolonijaus asmenyje, išrinkus šį popiežiumi. Tačiau čia susijungimas įvyksta jau antikristaus noru ir jo valdžioje. Šios vienybės valdovas yra nebe Kristus, bet amžinasis jo priešininkas. Teokratija čia pakeičiama į satanokratiją“ (Maceina 1990: 218).